

Qarabağ müharibəsinin ədəbi-bədii təcəssümü

Bədii əsərlərin oxucularını maraqlandıran əsas məsələlərdən biri mövzudur. Təbii ki, mövzunun işlənmə texnikası, janrı da əsasdır. Xalqın həyatının daha çox ictimai əhəmiyyət daşıyan məqamlarının bədii həlli ədəbi hadisə kimi ədəbiyyata gətiriləndə müəllif-oxucu münasibətləri yüksək səviyyəyə qalxır. Ədəbiyyat həyatın aynasıdırsa, demək, ictimai hadisələr fonunda xalqın həyat tərzini, arzu və istəklərini öyrənən və yaşadan ədəbiyyat həm də onun bir hissəsinə çevrilir.

Ötən əsrin 90-cı illərinədək Azərbaycan ədəbiyyatında müharibə mövzusu, demək olar ki, özünü əsaslı şəkildə göstərmədi, əvəzində vətənin tərənnümü, təbiətin əsrarəngizliyi, sevgi-məhəbbət mövzulu poeziya nümunələri, bir növ, “ədəbi yaraları” sağaltdı. Azərbaycan torpaqlarını işğal edən Ermənistanla Azərbaycan arasında başlamış Birinci Qarabağ müharibəsində qanlı mövzu ya qayıdış özünü çox gözletmədi. Bu müharibə nəticəsində bir milyondan artıq insan yurdundan qovuldu, didərgin salındı, məcburi köçkünə çevrildi, faciə yaşandı... Hələ davam edən Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ

münaqişəsi, əslində, daşnakların xalqımıza və müstəqilliyinə yetmiş ildən sonra qovuşan dövlətimizə qarşı elan olunmamış müharibədir. Bu müharibədə övladını itirən analar, atadan yetim qalan balalar, qardaşından soraq ala bilməyən bacılarla bərabər, uşaqlıq və gənclik duyğusundan məhrum olub, psixoloji zərbələr alan və problemlərlə böyüyən azmi gəncimiz var?!

Ölkəmizdə digər sahələrdə olduğu kimi, ədəbiyyat və incəsənətdə də müharibə özünün inikasını tapdı. Demək olmaz ki, müharibə Azərbaycan ədəbiyyatından yan keçdi, əksinə, onun əsas mövzusuna çevrilə bilməse

də, ilk vaxtlar pərakəndə halda oldu, amma şəhidlik mövzusu publisistikada aparıcı yer tutdu. Yəni müharibənin fəlsəfi və ideoloji tərəfini əks etdirən sənət əsərləri yarandı və bu istiqamət indi də öz aktuallığını saxlamaqdadır. Lakin etiraf edilməlidir ki, Qarabağ harayı, dərdi zaman-zaman poeziyanın mövzusuna çevrilsə də (folklor nümunələrində özünü daha qabarıq formada göstərir), nərdə bu məsələ öz müsbət həllini son illər tapmağa başladı.

Məsələ bundadır ki, yazılan əsərlərin əksəriyyəti problemi deyil, duyğuları ifadə edir. Çünki hələ də müharibə şəraitində yaşayırıq. Torpaqlarımızın 20 faizi işğal altındadır. Demək, “müharibə ədəbiyyatı” diqqət mərkəzində saxlanılmalı, hərbi-vətənpərvərlik duyğularının gənc nəsle aşılmasında ədəbi-bədii söz özünü göstərməlidir. Axı ədəbiyyat həm də insan ruhunu tərbiyələndirən vasitədir.

Bu gün Azərbaycan ədəbiyyatında Qarabağ müharibəsi mövzusunda yazılan əsərlər kəmiyyət baxımından az olmasa da, keyfiyyətə

ümrəkaçan hesab edilmir. Çünki bir milyondan çox qaçqın-köçkünün yurdsuzluq dərindən, iyirmi faizdən çox torpağın işğal edilməsinə səbəb olan bir müharibədən yazmaq və ya ötəri toxunmaq günaah ola bilərdi. Yazıcılarımız bu mövzuda gərək şah əsərlər yaratsınlar, xalqı ruhlandırsınlar, damarlardakı qanı coşdursunlar!

2005-ci ildən sonra ədəbiyyatda bu məsələdə bir oyaniş baş verdi. Milli düşüncə xaosik durumdan sıyrılıb çıxaraq ədəbiyyatda özünün əbədiyini təsdiqləməyə başladı. Birinci Qarabağ müharibəsi mövzusunun ədəbiyyata gəlişinin şəraitində yaşayırıq. Torpaqlarımızın 20 faizi işğal altındadır. Demək, “müharibə ədəbiyyatı” diqqət mərkəzində saxlanılmalı, hərbi-vətənpərvərlik duyğularının gənc nəsle aşılmasında ədəbi-bədii söz özünü göstərməlidir. Axı ədəbiyyat həm də insan ruhunu tərbiyələndirən vasitədir.

Filologiya elmləri doktoru, ədəbi tənqidçi Vaqif Yusiflinin fikrincə, Aqil Abbasın “Dolu”su, Hüseynbala Mirələmovun “Dağlarda atılan gül-lə”si və s. əsərlər 1988-ci ildən üzü bəri baş verənləri - müharibəni tam, dolğun şək-

kildə əks etdirdiyi üçün geniş oxucu və tamaşaçı auditoriyası tərəfindən rəğbətlə qarşılandı.

Qarabağ mövzusunda yazılan bədii əsərlərə münasibət ədəbi nəsillərin baxış bucağında özünün fərqli dəyərini alır. Məsələn, gənc ədəbi nəslin nümayəndələri hesab edirlər ki, bu mövzulara həsr edilən ədəbiyyat nümunələri digərlərindən əhəmiyyətli dərəcədə çoxdur. Lakin bu əsərlərin əksəriyyəti ədəbiyyat aləmində bir o qədər də tanınmayan yenilər tərəfindən qələmə alınır. Ədəbi tənqid hesab edir ki, ağır-acıdan qismən də olsa uzaqlaşmış, düşüncəli şəkildə məsələnin praktik yönünü ifadə edən məsələlərə toxunmaq lazımdır. Aqressiv şüarçılıq ifadə edən əsərlər bədii cəhətdən o qədər də yüksək keyfiyyətə malik olmurlar. Lakin mövzu tam açan yaxşı nümunələr də var.

İsa Muğannanın “Qəbiristan”, Sabir Əhmədlinin Qarabağ trilogiyası - “Axirət sevdası”, “Kef”, “Ömür urası”, Bəxtiyar Sadıqovun “Ruhlar şəhərinin sakinləri”, Hüseynbala Mirələmovun “Yanan

qar”, Şamil Sadiq və Müşfiq Xanın “Ümidlərin izi ilə”, Orxan Fikrətoğlunun “Tək”, Cingiz Abdullayevin “Əclaf-ların qanunu”, Elxan Elatlinin “Cəhənnəmdən gələn səs”, Sərdar Aminin “Qaratoyuq nəğməsi”, Rasim Qaracanın “Qarabağ Dekameronu”, Elçin Mehraliyevin “90-cı illər”, Nüşabə Məmmədlinin “Zəngülə”, Yusif Əhmədovun “Torpağa tökülən qan”, Zaur Abdullayevin (Akıfoğlu) “Qız və Qurd” və s. kimi əsərləri isə ədəbi-tarixi yaddaşı özündə əks etdirən bədii nümunələrdir.

Son dövrlərdə qələmə alınan bəzi əsərlər var ki, onlardan Əbdürrəhim Karakoçun “Karabağ'a Mektup”, Nurəngiz Günün poemalarını, Elçin Hüseynbəylinin hekayələrini qeyd etmək olar. Tomas de Vaalın Dağlıq Qarabağa həsr etdiyi “Qara Bağ: Ermənistan və Azərbaycan sülh və savaş yollarında”, Tomas Qoltzun “Azerbaijan Diary: A Rogue Reporter's Adventures in an Oil-Rich, War-Torn, Post-Soviet Republic” əsərləri də münaqişəyə həsr edilib və dünya ədəbiyyatında ən populyar mənbələrdən hesab edilir.

Əzizə Mustafazadənin “Dünya dəyişir”, “Yuxu”, Şəmistan Əlizamanlının ifasında “Cənab leytenant”, Rasim Müzəffərlinin “Pəncərə” albomundan “Rekvियem”, “Dəyirman”

Əlbəttə, Qarabağ müharibəsi yalnız nərdə (hekayə, oçerk, povest və roman janrlarında) qələmə alınmadı. Azərbaycan kinoşünaslığı da bu mövzunu diqqət mərkəzində saxlayaraq silsilə kinofilmlərlə düşməne cavab verdi.”Fəryad”, “Haray”, “Laçın dəhlizi”, “Ağ atlı oğlan”, “Vətən mənə oğul desə...”, “Canavar bala-sı”, “Hər şey yaxşılaşmağa doğru”, “Cavanşir”, “Arxada qalmış gələcək”, “Girov”, “Yalan”, “Biz qayıdacağıq”, “Xocalı soyqırımı: işğaldan 61 gün əvvəl” (I hissə), “Qətləmin 6 dəqiqəsi” (II hissə), “Soyqırımı” (III hissə), “Ermənilər: riyakarlığın anatomiyası”, “Forpost əməliyyatı”, “Əsrin siyasi avantürası”, “Bir addım”, “Qafqaz Xirosiməsi”, “Yaddaş”, “Dolu”, “Xoca”, “Atəşkəs”, “Nabat” kimi filmlər nəinki Azərbaycan kinosevərlərinin, dünyə tamaşaçılarının rəğbətini qazanmış ekran əsərləri sırasındadır.

Əzizə Mustafazadənin “Dünya dəyişir”, “Yuxu”, Şəmistan Əlizamanlının ifasında “Cənab leytenant”, Rasim Müzəffərlinin “Pəncərə” albomundan “Rekviyem”, “Dəyirman”

qrupunun “Ya Qarabağ, ya ölüm”, “Xocalı”, Nəriman Məmmədovun 7 saylı simfoniyası, Elnarə Dadaşovanın “Xocalı laylası”, “Qarabağ şikəstəsi”, Vasif Adıgözəlovun “Qəm karvanı” oratoriyası, Əhməd Şəfəqin “Karabağ”, Ağadadaş Ağayevin “Halımı sorma”, Araz Elsinin “Kor zabit”, Leyla Rəməzanlının “Qələbə”, Nurəngiz Günün “Xocalı” simfoniyası kimi xalqın ruhunu tərpədən musiqi əsərləri yalnız Xocalı müsbətlərinin ifadəsi deyil, ümumiyyətlə, Qarabağın düşmənlə tapdağından azad edilməsi çağırışları motivində yazılıb və müxtəlif dillərdə ifa edilən sənət əsərləridir.

Qarabağda son sözünü deyəcək Azərbaycan əsgərinin qələbə çalması üçün mədəniyyət və incəsənət xadimləri, yazıçılar, şairlər, bəstəkar və müğənnilər də yaradıcılıqlarında bu mövzunu ön planda saxlamağı özlərinin vətəndaş və sənət borcları hesab edərək çağırış motivli əsərlərlə onların görüşlərinə gedirlər.

Məhəmməd NƏRİMANOĞLU,
“Azərbaycan”

Azərbaycan.- 2018.- 6 mart.- S.6.